STORJA TAL-FRANĠISKANI FL-ART IMQADDSA L-EWWEL KUNVENT TAL-FRANĠISKANI F'ĠERUSALEMM

Noel Muscat ofm

Il-preżenza tal-Franġiskani fl-Art Imqaddsa tmur lura 8 sekli. Fl-24 ta' Ġunju 1219 San Franġisk t'Assisi salpa minn port fuq l-Adrijatiku, x'aktarx Bari jew Brindisi, bl-iskop li jmur jevanġelizza l-Orjent. Kien iż-żmien tal-ħames Kruċjata, li kienet ġiet imnehdija mill-Papa Innoċenz III waqt ir-IV Konċilju tal-Lateran fl-1215. Il-Kruċjata, li kienet immexxija mir-Re

ta' Ġerusalemm Jean de Brienne, u mill-Kardinal Legat Alvaro Pelagio, kienet qed tassedja l-belt ta' Damiata (Damietta) fid-delta tax-xmara Nil fl-Eġittu, bl-iskop li mbagħad tattakka l-belt tal-Kajr u hekk ikollha miftuħa t-triq biex tidħol fl-Art Imqaddsa. Dak iż-żmien l-Art Imqaddsa kienet taqa' taħt il-ħakma tas-Sultan tal-Eġittu, al-Malik al-Kamil, neputi tal-famuż gwerrier Saladin. Fit-2 ta' Ottubru 1187 il-belt ta' Ġerusalemm kienet intrebħet lura mill-Kruċjati minn Saladin, wara li ftit xhur qabel, fl-4 ta' Lulju 1187 dan kien kisser il-qawwa tal-Kruċjati fil-battalja tal-għolja ta' Qarne Hattin fuq l-Għadira tal-Galilija. Il-Kruċjati kienu daħlu Ġerusalemm fil-15 ta' Lulju 1099 u waqqfu r-Renju Latin ta' Ġerusalemm. Wara t-telfa tal-1187 il-Kruċjati irtiraw fil-belt fortifikata u port ta' Akri (Saint Jean d'Acre) fuq il-kosta tal-Mediterran tal-Palestina, fejn damu sat-18 ta' Mejju 1291.

San Franġisk fl-Art Imqaddsa?

Kien fil-kapitlu ġenerali ta' Pentekoste li sar fil-Porzjunkola fl-1217 li San Franġisk iddeċieda li jibgħat lill-patrijiet minuri jevanġelizzaw barra mill-Italja. Il-missjunarji Franġiskani marru lejn Spanja u l-Portugal, li kienu parzjalment maħkuma mill-Misilmin. Il-ħidma ta' evanġelizzazzjoni wasslet xi wħud minnhom għall-martirju. Fis-16 ta' Jannar fra Berardu u erba' Franġiskani sħabu ġew immartirizzati fil-belt ta' Marrakesh fil-Marokk. Il-Franġiskani qasmu l-Alpi lejn Franza, il-Ġermanja, l-Ungerija u l-Bosnia. Aktar tard, fl-1224, qasmu l-kanal tal-Ingilterra u waslu Dover. Fl-1219 fra Eġidju mar jevanġelizza Tunisi fl-Afrika ta' fuq. Imma nafu li hu kien diġà mar fl-Orjent, u eżattament fl-Art Imqaddsa, fl-1215, skont ix-xhieda li nsibu fil-*Kronaka tal-XXIV Ministri Ġenerali tal-Ordni tal-Minuri*, in *Analecta Franciscana* III,77: "Wara dan (Eġidju) kiseb minn San Franġisk il-permess li jmur ma' patri sieħbu biex iżur il-Qabar tal-Mulej Ġesù u l-postijiet l-oħrajn tal-Art Imqaddsa." B'hekk nistgħu ngħidu li fra Eġidju kien l-ewwel Franġiskan li mar fl-Art Imqaddsa. Fis-sena 1217 grupp ta' patrijiet, immexxija minn Fra Elija, marru fl-Orjent u twieldet il-Provinċja tas-Sirja, jew ta' Oltremare, li l-bażi tagħha kien il-kunvent tal-Franġiskani f'Akri, l-unika belt Kristjana fl-Art Imqaddsa.

F'Ġunju 1219, mela, San Franġisk mar fl-Orjent flimkien ma' xi aħwa, fosthom fra Illuminato da Rieti, u qasam il-baħar. Il-vjaġġ minn Bari jew Brindisi kien jissokta matul il-kosta tal-Greċja lejn Korfù, Ċefalonja, il-Peloponnese, Kreta, Ċipru u l-port ta' Akri. Hemmhekk San Franġisk żar lil fra Elija, u mbagħad kompla bil-baħar tul il-kosta tal-Palestina lejn id-delta tan-Nil, fejn kif rajna kien hemm l-armata Kruċjata li kienet tassedja l-belt ta' Damiata.

Huma diversi l-fonti dokumentarji tas-seklu 13 li jitkellmu dwar il-preżenza ta'

San Franġisk waqt l-assedju ta' Damiata. Il-bijografu Tommaso da Celano, fil-*Vita Secunda Sancti Francisci*, 30 jirrakkonta kif San Franġisk kien ipprietka lill-Kruċjati biex ma jattakkawx lil Damiata biex jevitaw tixrid ta' demm, u kif dawn ma semgħux minnu u sofrew telfa kbira fid-29 ta' Awwissu 1219. Bħala riżultat ta' din it-telfa l-Kruċjati għamlu ftehim mas-Sultan tal-Eġittu biex jieqaf il-ġlied. Kien x'aktarx f'dan il-perjodu ta' waqfien mill-ġlied, f'Settembru 1219, li San Franġisk talab permess lill-Kardinal Pelagio biex jaqsam fil-kamp tal-Misilmin u jippriетka l-Vanġelu lis-Sultan al-Malik al-Kamil.

L-episodju tal-laqgħa ta' San Franġisk mas-Sultan tal-Eġittu hu ddokumentat minn diversi fonti storiċi tas-seklu 13. L-aktar xhud importanti hu Jacques de Vitry, Isqof ta' Akri, li kien preżenti għall-ħames Kruċjata, u li jiddeskrivi dak li għamel San Franġisk f'ittra li hu kiteb minn Damiata fl-1220. Diversi kronisti tal-ħames Kruċjata wkoll jitkellmu minn din il-laqgħa storika, fosthom il-Kronaka ta' Ernoul, il-Kronaka ta' Bernardo il Tesoriere, u l-*Histoire de Eracles* miktuba minn anonimu Franċiż. Fost il-bijografi Franġiskani San Bonaventura jitkellem dwar il-laqgħa ta' San Franġisk ma' al-Malik al-Kamil fil-*Legenda Maior Sancti Francisci* IX,7-9. Fonti storiċi oħrajn tardivi tas-seklu 14 jitkellmu saħansitra mill-konversjoni ta' al-Malik al-Kamil għall-fidi Kristjana, imma dan il-fatt ma għandux bażi storika. Li hu importanti hu li s-Sultan tal-Eġittu baqa' impressjonat bil-ġentilezza u l-faqar ta' San Franġisk u tah permess biex jirritorna qawwi u sħiħ fil-kamp tal-Kruċjati. X'ġara wara ma nafux fi żgur. Nafu li l-Kruċjati rebħu l-belt ta' Damiata fil-5 ta' Novembru 1219, u li s-Sultan offrielhom li jagħtihom lura Ġerusalemm jekk jieqfu mill-ġlied. Imma l-Kruċjati riedu jaħkmu l-Kajr ukoll, u sfortunatament il-ħames Kruċjata spiċċat fi traġedja fil-battalja ta' Al-Mansura f'Lulju 1221.

Waħda mill-fonti storiċi l-aktar interessanti dwar din il-ġrajja ġejja minn għejun Misilmin. Nirreferu għal dokument bijografiku bl-Għarbi tas-seklu 15 li jitkellem minn ċertu Fakhr ad-din al-Farisi, li kien wieħed mill-kunsillieri intimi tas-Sultan tal-Eġittu u kien qisu direttur spiritwali ta' al-Malik al-Kamil, u miet meta kellu aktar minn 90 sena wara l-1219. Dan id-dokument isemmi li al-Farisi kellu "storja ċelebri" jew diskussjoni mħeġġa ma' ċertu *rahib* (raħeb) li ma jsemmix ismu. Mela, skont dan id-dokument Għarbi, kien hemm ċertu raħeb li ġie jżur lis-Sultan al-Malik al-Kamil u li kellu diskussjoni ma' wieħed mill-kunsillieri tiegħu. Bosta storiċi jaraw f'din l-informazzjoni prova tal-preżenza u l-missjoni ta' San Franġisk għand al-Malik al-Kamil.

Skont studju magħmul mill-istoriku Franġiskan Pacifico Sella, *Francesco, l-Islam e l'Oriente*, l-iskop taż-żjara ta' San Franġisk għand is-Sultan

ma kinitx dik li jippridkalu l-Vanġelu u jikkonvertih, imma pjuttost li jitlob li hu u l-patrijiet tiegħu jkunu jistgħu jagħmlu l-pellegrinaġġ lejn il-Qabar ta' Kristu bla ma jħallsu l-ħaraġ u fi spirtu ta' paċi. Din il-fehma taqbel mal-atteġġjament twajjeb tas-Sultan lejn Franġisku, li b'hekk jidher ħafna bogħod mill-iskop tal-Kruċjati li jaslu Ġerusalemm bl-armi!

Hemm tradizzjoni antika tal-Kronista Franġiskan Angelo Clareno, fit-tmiem tal-Prologu tal-*Chronicon seu Historia Septem Tribulationum Ordinis Minorum*, miktub fl-1325: "Għall-qawwa tal-kliem li Kristu kien ilissen permezz ta' Franġisku, is-Sultan, imqanqal minn manswetudni, qagħad jisimgħu bil-qalb it-tajba; u kontra d-digrieti tal-liġi misħuta tiegħu stiednu b'insistenza biex jibqa' fl-artijiet tiegħu u ta ordni biex hu u l-patrijiet tiegħu jkunu jistgħu liberament, u mingħajr ma jħallsu l-ħaraġ, imorru jżuru l-Qabar ta' Kristu" (*Fonti Francescani* 2154).

L-istoriċi mhux kollha jaċċettaw bħala vera din ix-xhieda, minħabba li Angelo Clareno kiteb aktar minn mitt sena wara l-fatti u l-ebda wieħed mill-Fonti Franġiskani tas-seklu 13 ma jsemmi dan il-permess. Tassew li kien hemm projbizzjoni għall-Insara li jżuru l-Qabar ta' Kristu. Fl-24 ta' Lulju 1217 il-Papa Onorju III kien ippubblika l-Bulla *Cum carissimi*, li fiha ddikjara skomunika kontra min jipprova jħallas il-ħaraġ lill-Misilmin biex jidħol iżur il-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, li Saladin kien għalaqha u ħalla l-imfietaħ tagħha f'idejn familji Misilmin. Hu x'inhu, skont Angelo Clareno, San Franġisk irċieva permess biex iżur il-Qabar ta' Kristu mingħajr ma jħallas il-ħaraġ. Fis-sensibilità tal-Ordni Franġiskan iż-żjara ta' San Franġisk fil-Qabar ta' Kristu baqgħet tradizzjoni qawwija, minkejja n-nuqqas ta' dokumentazzjoni storika dwarha.

L-ewwel kunvent tal-Franġiskani f'Ġerusalemm (1219-1244)

L-istoriku Franġiskan tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa, patri Girolamo Golubovich, *Biblioteca Bio-Biografica della Terra Santa e dell'Oriente Cristiano*, Tomo I (1215-1300), Quaracchi 1906, 158-160, jirrakkonta l-istorja ta' kif il-Franġiskani daħlu għall-ewwel darba

Franġisku ma' Malik al-Kamil

f'Ġerusalemm fl-1229, tliet snin biss wara l-mewt ta' San Franġisk.

Diġà rajna kif, fl-1217 San Franġisk kien waqqaf il-Provinċja tas-Sirja jew Oltremare, u li l-ewwel ministru provinċjal tagħha kien fra Elija fil-kunvent ta' Akri. Fis-sena 1229 l-imperatur Federiku II irnexxielu jasal għal ftehim mas-Sultan tal-Eġittu al-Malik al-Kamil, bi skop li jieqaf il-ġlied bejn Kristjani u Misilmin għal perjodu ta' 10 snin. L-imperatur kellu interessi kummerċjali mal-Eġittu. Min-naħa tiegħu, il-Papa Girgor IX (1227-1241) kien talab lill-imperatur biex jorganizza Kruċjata oħra wara l-falliment tal-ħames Kruċjata. Il-fatt li l-imperatur ma tax kas tal-Papa, anzi għamel ftehim diplomatiku mas-Sultan tal-Eġittu, wassal lill-Papa Girgor IX biex jiddikjara skomunika fuq l-imperatur.

Il-ġest tal-imperatur, għalkemm kien wieħed ta' diżubbidjenza lejn l-awtorità tal-Papa, kellu l-lat pożittiv tiegħu. Fil-fatt, bħala rikonoxximent tal-waqfien mill-ġlied, is-Sultan tal-Eġittu offra li jċedi lill-Kristjani l-belt ta' Ġerusalemm, ħlief il-*Haram ash-sharif* jew ir-reċint qaddis li fih il-Misilmin għandhom il-Moskea ta' Al-Aqsa u l-Koppla tal-Blata, kif ukoll il-Postijiet Qaddisa ta' Betleħem u Nażaret.

F'Marzu 1229 l-imperatur Federiku II daħal Ġerusalemm u nkuruna lilu nnifsu Re ta' Ġerusalemm fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Sadanittant hu kien diġà wasal Akri fis-7 ta' Settembru 1228 fejn ġie milqugħ mill-Patrijarka ta' Ġerusalemm u l-Gran Mastri tal-Ordni tat-Templari u tal-Ordni tal-Ospedalieri (Kavallieri ta' San Ġwann). Imma fl-istess żmien żewġ Franġiskani kienu waslu Akri u ġabu magħhom l-ittra tal-Papa Girgor IX li fiha ddikjara skomunikat lill-imperatur. B'hekk l-imperatur ma sabx aktar appoġġ. Malli ddikjara lilu nnifsu Re ta' Ġerusalemm hu kkastiga bl-aħrax lill-Franġiskani u mbagħad telaq lura lejn l-Ewropa.

B'hekk fl-1229 il-Patrijarka ta' Ġerusalem Gerald ta' Lausanne (1225-1239),

Qorti tal-Imperatur Federiku II
Arthur Georg von Ramberg

flimkien mal-kleru, ħa l-okkażjoni tal-waqfien tal-ġlied biex reġa' daħal fil-Belt il-Qaddisa f'Marzu 1229. Skont l-istoriku Matteo Paris il-Patrijarka reġa' ħa l-pussess tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, li kienet ilha magħluqa mill-1187, kif ukoll ta' diversi proprjetajiet oħrajn li qabel kellu l-Patrijarka Latin fi żmien il-Kruċjati. Paris ma jagħtina l-ebda ħjiel li mal-Patrijarka waslu Ġerusalemm il-patrijiet minuri. Imma nafu minn fonti oħrajn storiċi li l-Franġiskani daħlu wkoll f'dan iż-żmien.

Fil-fatt nafu li, fl-1 ta' Frar 1230, il-Papa Girgor IX kien indirizza l-Breve *Si ordinis Fratrum Minorum* lill-Patrijarka ta' Antjokja Alberto de Rezato (1226-1245) u lill-Patrijarka ta' Ġerusalemm Gerald. F'dan id-dokument il-Papa jitkellem dwar li l-Franġiskani kienu diġà preżenti f'Ġerusalemm f'dik is-sena. B'hekk nafu li, almenu fl-1229, il-patrijiet minuri kienu qed joqogħdu f'Ġerusalemm. Dan id-dokument juri li l-Papa ried li l-isqfijiet jirrispettaw id-dritt tal-patrijiet Franġiskani li jkollhom oratorji u kunventi li fihom setgħu jitolbu u jgħixu fil-ġurisdizzjoni ta' dawn l-istess isqfijiet, partikolarment tal-Patrijarki ta' Antjokja u Ġerusalemm.

Dan id-dokument papali hu l-eqdem xhieda li għandna f'idejna li turina li l-Franġiskani kienu ċertament preżenti fil-Belt il-Qaddisa ta' Ġerusalemm fl-1229, tliet snin biss wara l-mewt ta' San Franġisk, u li kienu fost id-diversi reliġjużi u prelati li kienu marru lura f'Ġerusalemm waqt dan il-perjodu qasir ta' waqfien mill-ġlied miftiehem bejn Federiku II u s-Sultan al-Malik al-Kamil.

Il-mistoqsija li tiġina hi: fejn kien l-ewwel kunvent tal-Franġiskani f'Ġerusalemm? Nafu li, fl-era Kruċjata, l-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu kienet uffiċjata mill-Patrijarka Latin u l-Kanoniċi Regolari ta' Santu Wistin, u li għalhekk x'aktarx li huma reġgħu daħlu fil-pussess tal-Bażilika matul dan il-perjodu qasir. Id-dokumentazzjoni storika tal-preżenza tal-Franġiskani f'Ġerusalemm f'dan il-perjodu teżisti u hi prova li huma kienu daħlu jgħixu fil-Belt il-Qaddisa.

Meta jiddiskrivi l-Via Dolorosa waqt iż-żjara tiegħu f'Ġerusalemm (1288-1291), id-Dumnikan Ricoldo di Montecroce jitkellem dwar il-post li fih is-suldati li kienu jwasslu lil Ġesù għall-mewt ġiegħlu lil Xmun minn Ċireni biex iġorr is-salib. Hu jsemmi dan il-post bħala salib it-toroq bejn it-triq ta' Ġosafat (illum il-Via Dolorosa) u t-triq li tiġi mill-Bieb ta' San Stiefnu (illum magħrufa bħala al-Wad). "Maġenb dan il-post hemm id-dar (*locus*) li qabel kienet proprjetà tal-Patrijiet Minuri" (Denys Pringle, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem. A Corpus*. Volume III: *The City of Jerusalem*, Cambridge University Press, 2010, No. 290, p. 97).

Ricoldo jikteb xi 50 sena wara l-ġrajja tal-qerda ta' Ġerusalemm mit-Torok

Kwareżmjani fl-1244, meta spiċċat il-preżenza tal-Kristjani u tal-Franġiskani mill-Belt il-Qaddisa, u għalhekk it-tifkira kienet għadha friska. Hu ċertament jitkellem mill-perjodu bejn l-1229 u l-1244, meta Ġerusalemm kienet f'idejn il-Latini (Kattoliċi) waqt il-ftehim bejn l-imperatur Federiku II u s-Sultan tal-Eġittu. Kif rajna, din il-preżenza kienet possibbli għax il-Papa Girgor IX kien talab lill-Patrijarki ta' Antjokja u Ġerusalemm biex iħallu lill-Franġiskani jkollhom oratorji u kunventi fil-parroċċi tal-kleru, bil-patt li l-patrijiet jirrispettaw id-drittijiet tal-istess kleru. Skont l-istoriku Golubovich f'dan il-kunvent għex ċertu patri Aridizio Corradi (1230-1234) li reġa' lura l-Italja u miet f'Senigallia f'Novembru 1235 (Golubovich, *Biblioteca*, Tomo II, 291-291, no. 28).

Ma nafu xejn dwar dan il-kunvent u lanqas il-post eżatt fejn seta' kien. Il-kunvent ġie ċertament abbandunat fl-1244 meta t-Torok Kwareżmjani invadew Ġerusalemm u għamlu massakru mill-Kristjani. Madankollu l-*Chronicon Sampetrinum* III, in *Itinera Hierosolymitana*

Crucesignatorum (saec. XII-XIII), ed. Sabino de Sandoli, Studium Biblicum Franciscanum, *Collectio Maior* XXIV, 1978-1984, Vol. IV, 82, isemmi l-Franġiskani li kienu preżenti fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu fiċ-ċerimonja tal-*Fuoco Sacro* f'Sibt il-Għid tal-1267-68.

L-istoriku Golubovich kien kiteb fl-1898 (*Serie cronologica dei Superiori della Terra Santa*) li fl-1240 kien hemm żewġ Patrijiet Minuri juffiċjaw fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Imma l-istess storiku mbagħad skopra li l-manuskritt li kien ikkonsulta kien korrott u li din il-possibilità ta' preżenza Franġiskana fil-Qabar ta' Kristu fis-seklu 13 mhix sostenibbli.

Il-problema tal-post eżatt fejn kien l-ewwel kunvent tal-Franġiskani f'Ġerusalemm tirrigwarda l-fatt li l-istazzjon li llum jimmarka l-laqgħa ta' Ġesù li jġorr is-salib ma' Xmun minn Ċireni hu kappella ċkejkna li ilha proprjetà tal-Franġiskani mill-1850. B'hekk il-post oriġinali hu mitluf, għalkemm kien ċertament jinsab f'din iż-żona. Fil-Medjuevu l-pellegrini kienu jfakkru l-laqgħa ta' Ġesù maċ-Ċirenew fil-kantuniera bejn it-triq ta' Ġosafat (illum il-Via Dolorosa) u t-triq

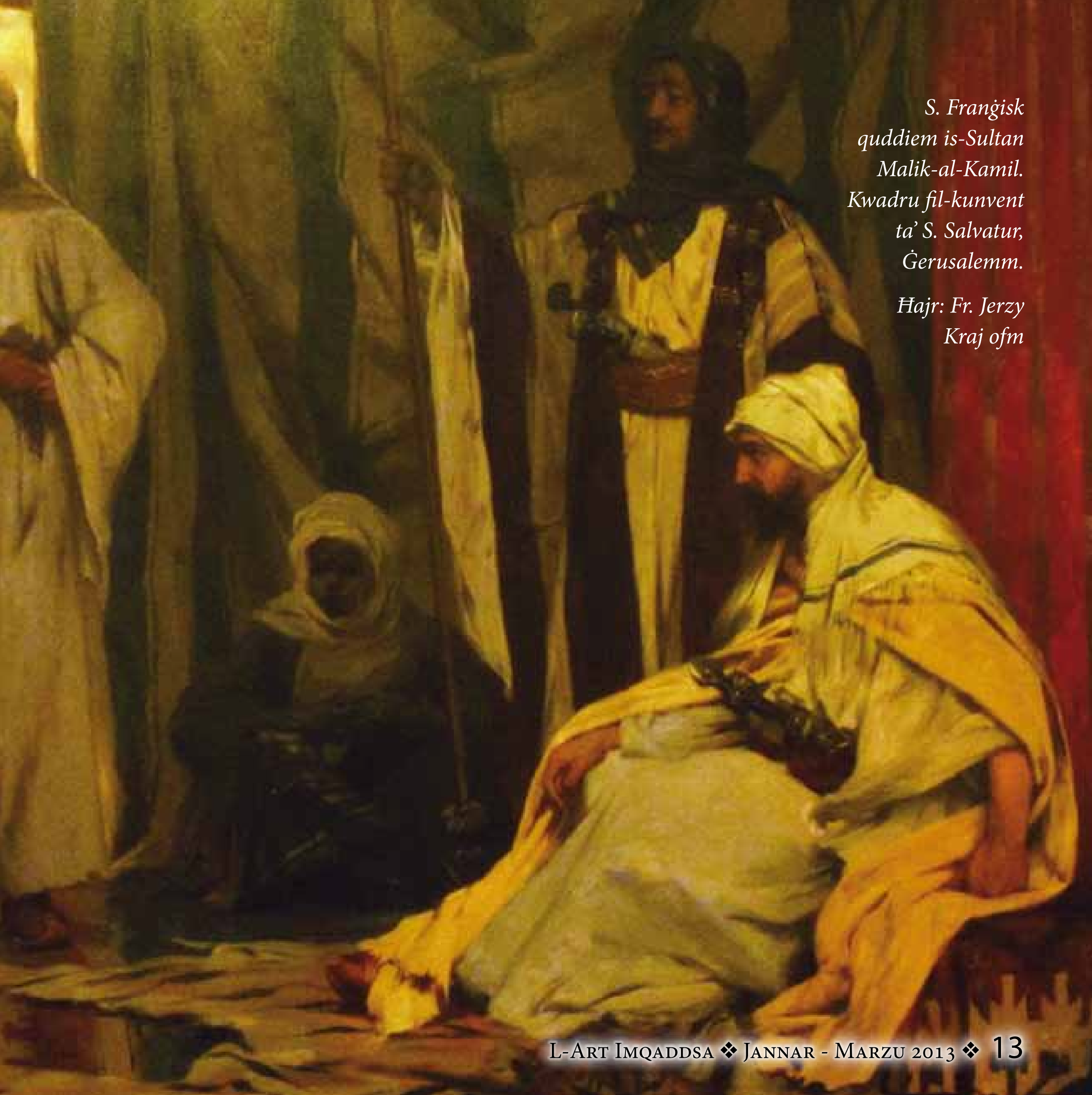

S. Franġisk quddiem is-Sultan Malik-al-Kamil. Kwadru fil-kunvent ta' S. Salvatur, Ġerusalemm.

Ħajr: Fr. Jerzy Kraj ofm

al-Wad, fejn illum hemm l-Austrian Hospice fuq naħa u moskea faċċata. Imma dan il-post hu llum marbut mat-tielet u r-raba' stazzjonijiet tal-Via Crucis, filwaqt li l-kappella tal-Franġiskani tinsab ftit passi aktar 'l isfel, fejn minn triq al-Wad wieħed idur lejn il-lemin u jibda tiela' l-Via Dolorsa.

Tmiem tal-preżenza Franġiskana bikrija f'Ġerusalemm

Fis-sena 1238 miet is-Sultan tal-Eġittu al-Malik al-Kamil. Kif rajna kien Sultan li kien jippreferi trattati ta' paċi, partikularment mal-Kruċjati, u li kien irnexxielu jirrifma trattat ta' waqfien mill-ġlied mal-imperatur Federiku II. Dan it-trattat kellu jiskadi fl-1239. Wara l-mewt l-imperu tad-dinastija tal-Ayyubidi waqa' f'idejn ulied al-Malik al-Kamil. As-Salih Ayyub sar Sultan tas-Sirja filwaqt li Al-Adil II sar Sultan tal-Eġittu. Il-Palestina waqgħet taħt il-ħakma ta' as-Salih Ayyub, li sadanittant kien għamel gwerra lil ħuh għax dan kien talab l-appoġġ tal-Mameluki, u b'hekk ħakem f'idejh is-saltna kollha.

Dan is-Sultan għamel bħala allejati tiegħu t-Torok Kwareżmjani li kienu ġejjin mir-reġjun 'il hemm mill-Iran fl-isteppi tal-Asja. Dan għaliex il-Kruċjati kienu ngħaqdu mal-mexxejja ta' Damasku u ta' Kerak biex jagħmlu gwerra kontra s-Sultan as-Salih Ayyub. It-Tartari Kwareżmjani kienu tribujiet feroċi li ma kellhomx skrupli fl-arti tal-gwerra. Dawn invadew il-Palestina u fil-11 ta' Lulju 1244 għamlu assedju madwar Ġerusalemm. Fit-23 ta' Awwissu 1244 ħakmu t-Torri ta' David (iċ-Ċittadella) u daħlu fil-Belt il-Qaddisa u għamlu massakru mill-popolazzjoni Musulmana u Kristjana. Fil-Qabar ta' Kristu xerrdu ħafna demm ta' Insara. Għalkemm ma għandna l-ebda dokumentazzjoni ċerta dwar xi ġralhom il-Franġiskani f'din l-invażjoni, ma hemmx dubju li huma sofrew l-istess xorti tal-Kristjani li kienu jinsabu fil-Belt.

B'hekk fl-1244 nistgħu ngħidu li ntemmet l-ewwel preżenza Franġiskana fil-Belt ta' Ġerusalemm, li kellha għomorha qasir (1229-1244). Il-kunvent tal-Franġiskani nqered u ntesa maż-żmien. Madankollu, kif sejrin naraw, il-Franġiskani qatt ma waqfu li jittamaw fi żminijiet aħjar meta setgħu jerġgħu lura biex jgħixu mill-ġdid fil-Belt il-Qaddisa ta' Ġerusalemm. Dawn iż-żminijiet kellhom jiġu nofs seklu wara, fil-bidu tas-seklu 14, meta l-Franġiskani rnexxielhom jagħtu bidu ġdid għall-istorja tal-preżenza tagħhom f'Ġerusalemm, din id-darba bil-preżenza stabbli li qatt ma naqset sa minn meta l-Franġiskani stabilixxew ruħhom fuq l-Għolja ta' Sijon fil-post qaddis taċ-Ċenaklu.

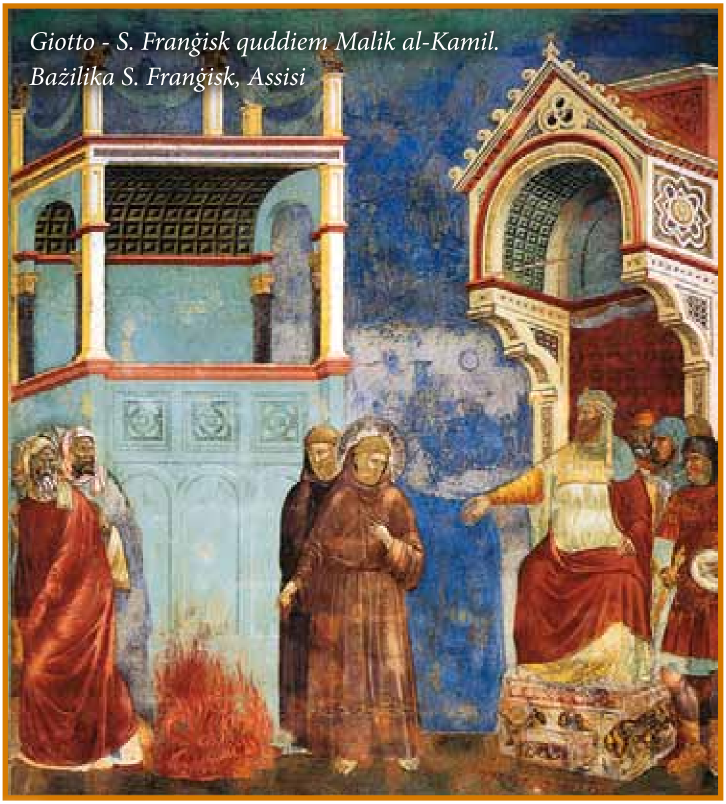
Giotto - S. Franġisk quddiem Malik al-Kamil. Bażilika S. Franġisk, Assisi